

LESSEN VAN KING

LESSEN VAN
KING

Peter Sierksma

UITGEVERIJ PLUIM
AMSTERDAM / ANTWERPEN

Eerste druk, augustus 2023

© Peter Sierksma

Omslagontwerp Loudmouth
Foto omslag Library of Congress
Typografie binnenwerk Michiel Niesen
Productiebegeleiding Tim Beijer
Drukkerij Wilco, Amersfoort

ISBN 978 90 831 1220 6

NUR 320

www.uitgeverijpluim.nl

Voor eenieder die zich – Ralph Ellison indachtig –
ONZICHTBAAR weet gemaakt

*Ik heet je welkom in ons koninkrijk
We trappen dit af met een schone lei
En na een diep dal, zal het zomer zijn, of worden
Het zijn woorden die je moet horen:
Je bent nódig.
Akwasi ft. Fresku en Typhoon, 'Je bent nodig' (2020)*

Hoe kun je de lucht, de warmte van het land kopen of verkopen? Dat is voor ons moeilijk te bedenken. Als wij de prikkeling van de lucht en het kabbelen van het water niet kunnen bezitten, hoe kunt u het dan van ons kopen?
Si'ahl alias Seattle, opperhoofd van de Duwamish aan de president van de Verenigde Staten, in 1854, bij de gedwongen verkoop van het leefgebied rond Puget Sound, en de verhuizing van zijn volk naar een reservaat ten noordwesten van Seattle.

Het is 2023. Racisme mag niet meer bestaan.
Real Madrid-trainer Carlo Ancelotti na racistische spreekwoorden tegen voetballer Vinícius Júnior tijdens een wedstrijd in Valencia, op 21 mei 2023.

Vooraf

Deze zomer is het zestig jaar geleden dat Martin Luther King jr. zijn beroemd geworden droom voor de wereld woorden gaf. ‘Ik heb een droom,’ sprak hij op de trappen van het grote Lincoln-monument in Washington, ‘dat er een dag zal komen dat alle kinderen Gods, zwart en wit en van welke religie ook, elkaar de hand zullen reiken en samen kunnen zingen dat we allemaal vrij zijn: “*Free at last! Free at last! Thank God almighty, we are free at last!*”’

Tussen zijn droom van 28 augustus 1963 en zijn tragische dood op 4 april 1968, toen hij in Memphis door een racistische sluipschutter werd vermoord, liggen minder dan vijf jaren. In die korte periode volgt de nog jonge student Harcourt Klinefelter als persvoorlichter van King de geweldloze strijd voor gelijke burgerrechten op de voet. Zo zorgt hij ervoor dat de opnames die hij tijdens de protestmarsen – onder meer die van Selma naar Montgomery – met zijn draagbare Philips-bandrecorder maakt, door heel het land gehoord worden via de verschillende radiostations.

De eerste keer dat ik Annelies en Harcourt Klinefelter in Steenwijkerwold ontmoette, herinner ik me nog goed. Aanleiding was een opdracht van dagblad *Trouw*. Bij de vijftigste sterfdag van King in het voorjaar van 2018

was Harcourt geknipt voor de serie *Levenslessen*. Hoewel de opdracht was met een paar wijze woorden terug te komen, merkte ik dat de historicus in mij vooral benieuwd was naar Harcourts persoonlijke ervaringen met Dr. King. Hoe was hij zo dicht bij hem in de buurt gekomen? Wat was zijn rol precies geweest en wat had hij tussen Selma, Montgomery en Memphis meegemaakt? Al die dingen, ik wilde ze weten!

Maar wat ik ook probeerde, bij vrijwel iedere vraag stuurde Harcourt me met een kluitje het Overijsselse riet in. Het ging niet om zijn rol in het leven van King, benadrukte hij, maar om Kings boodschap. Deze had hem op het pad van de geweldloosheid gezet en tot vredesactivist gemaakt. Eerst in de vs en later hier in Nederland, waar hij in 1972 samen met echtgenote Annelies was komen wonen.

Terwijl ik zocht naar gaten en hiaten, naar onbekende ervaringen en nieuwe feiten voor het 'geschiedenisboek' van de burgerrechtenbeweging in Amerika, bleef Harcourt hameren op zijn heilige missie. Dan luisterde hij naar mijn vragen, schraapte zijn keel en zei: 'Oké, maar wat belangrijk is...' En dan volgden er twee of drie punten, altijd uitmondend in zijn grote motto:

Be the dream

Live the dream

Spread the dream

...

Want de dromer kun je doden, maar niet zijn droom

Dat ideaal in gedachten houdend heb ik *Lessen van King* niet bedoeld als zoveelste monografie over de ‘profeet der menselijkheid’, zoals amerikanist en dichter J.W. Schulte Nordholt King vlak na zijn dood in 1968 noemde, maar als een eenvoudige handleiding waarin Kings belangrijkste motieven praktisch en met het oog op nieuwe bewegingen als Black Lives Matter en Extinction Rebellion in beeld worden gebracht. Daarom heb ik Harcourt gesproken over zes lessen. De zes lessen zijn door mij zo geformuleerd dat ze even tijdloos als universeel zijn. In iedere les koppel ik een episode uit het leven van King aan de ervaringen van Klinefelter in zowel de vs als in Nederland. Ook leg ik voorzichtig verbanden tussen die ervaringen van toen aan de ene kant, en nieuwe vormen van racisme en strijd in het hier en nu aan de andere. Zo hopen we dat Kings ideaal van geweldloosheid ook voor nieuwe generaties toegankelijk blijft.

De lessen zijn:

1. *Iedereen is gelijk*. Dit is meteen ook het langste hoofdstuk, waarin we zien hoe King in zijn strijd voor gelijkheid altijd een beroep heeft gedaan op dit basisbeginsel van de Amerikaanse grondwet. Tegelijkertijd kijken we naar hoe Nederland is omgegaan met alle rijksgenoten van de voormalige koloniën. Is Nederland echt dat vrije en tolerante land waar we ons zo graag op laten voorstaan?
2. *Geweldloos protest verzet zich tegen onrecht, niet tegen mensen*. Ofwel hoe nieuwe vormen van geweldloos pro-

test, die je terugziet bij bewegingen als Black Lives Matter of Extinction Rebellion, zijn terug te voeren op de beproefde strategieën van King en Gandhi.

3. *We kunnen niet allemaal een King zijn; wel een Rosa Parks.* Sociale verandering komt vrijwel altijd van onderop, als mensen – soms met gevaar voor eigen leven – misstanden aan de kaak stellen en in opstand komen tegen onrecht. Hoewel er soms rolmodellen nodig zijn die de kar trekken, is daarbij iedereen even belangrijk en even nodig.

4. *Wees niet bang, zing!* Meer een aanmoediging dan een les. We laten zien hoe *traditionals* en protestsongs mensen kunnen helpen om de moed niet te verliezen in tijden van intimidatie en onderdrukking, waarin angst een grote rol speelt.

5. *Je kunt de dromer doden, niet de droom.* Soms lijkt het of de droom van King vergeefs is geweest. Maar verandering komt in golven, en dus zullen er altijd weer nieuwe mensen opstaan en bewegingen geboren worden die het vlammetje van de hoop overnemen en doorgeven aan nieuwe generaties.

6. *We shall overcome: de liefde overwint de haat.* Hoe houden we de vlam van de hoop levend en transformeren we, zoals Barack Obama eens zei, ‘macht in rechtvaardigheid en weldenkendheid in liefde’? Martin Luther King heeft nooit de macht gezocht. Hij zocht nooit een positie, maar enkel, zoals hij het zelf noemde, ‘de gave der liefde’. In zijn hart bleef King altijd die geestelijke, die niets liever wilde dan de mensen ervan overtuigen dat de liefde de haat overwint.

Tot slot een persoonlijke noot. Terwijl ik dit boekje schreef, werd ik gesteund door een opmerking van Babs Gons, uit haar bundel *Alles wat je liefhebt, wordt mooi*. Denkend aan een van haar favoriete schrijvers (Toni Morrison) schrijft ze: ‘Draag vlammetjes in je ogen als je geliefden de kamer binnenlopen. Straal naar kinderen zodat ze weten dat ze de moeite waard zijn. Laat in je gezicht zien wat je hart voelt. Licht op, licht op dat gezicht! Verlicht de kamer waar je kind, je geliefde, je familie, een vreemdeling binnenloopt. Niet met je scherpje maar met je hart in je gezicht. Zo heeft Toni Morrison het bedoeld.’

En zo bedoel ik simpelweg dit boekje, ter nagedachte-
nis van die oplichtende droom van Martin Luther King
jr., zestig jaar geleden in Washington.

Peter Sierksma, Utrecht, juni 2023.

1. Alle mensen zijn gelijk

Alle mensen gelijk? Dat zou wat zijn. Zo aardig, gelijkwaardig. Maar zo vanzelfsprekend als het lijkt, zo weerbarstig de praktijk. Want je hoeft maar om je heen te kijken en de ervaringen van vrouwen als Anousha Nzume in *Hallo witte mensen* of Naeeda Aurangzeb in *365 dagen Nederlander* te lezen en je weet wel dat het anders is.

Toen ik nog Amerikaanse geschiedenis studeerde en de erfenis van Martin Luther King jr. en de *Civil Rights Movement* hoog op de agenda stond, danste ik in de Klikspan, zoals de coolste disco van Leiden heette, op het nummer 'It's Obvious' van The Au Pairs. Het refrein was even duidelijk als de titel: '*You're equal, you're different, you're equal, you're different... it's obvious.*'

Of het nu om kleur of gender ging, zong het bandje uit het Engelse Birmingham, *iedereen was gelijk*. Maar daarom niet minder uniek.

Meer dan bij het ook frequent gedraaide 'Pride (In the Name of Love)' van U2, dat letterlijk aan hem gewijd was, moest ik bij The Au Pairs vaak aan Martin Luther King denken. Gelijk en anders! Dat was wat de man die kwam *in the name of love* bedoelde toen hij er tijdens zijn leven op hamerde dat alle mensen gelijk zijn.

En ja, ook van dat anders-zijn was de jonge Martin Luther zich al vroeg bewust. Als klein kind hoorde hij

al van zijn moeder over de slavernij, de bloedige Burgeroorlog en de rassenscheiding. Zij vertelde hem over de 'grote' geschiedenis, maar ook het verhaal van zijn ouders en grootouders. Hoe zijn eigen vader als jonge jongen door de witte knechten van de boerenlandeigenaar in Stockbridge, onder de rook van Atlanta, werd geschopt en vernederd. Zo leerde ze Martin Luther jr. wat segregatie was, maar ze gaf hem ook de woorden die ieder kind van kleur in die tijd van zijn moeder hoorde, en nu nog steeds wel hoort: 'Jij bent net zo goed als ieder ander.'

MORELE PLICHT

Alle mensen gelijk. Omdat King wist dat het niet zo was, besloot hij al op jonge leeftijd iedere vorm van ongelijkheid te gaan bestrijden. Eenmaal predikant geworden, noemde hij het 'onze menselijke morele plicht om wereldwijd met onwrikbare vastberadenheid te werken aan het uitroeien van de laatste restanten van discriminatie.'

Volgens Harcourt Klinefelter, die zich in 1965 in Selma als actievoerder bij King voegde en zich daarna de rest van zijn leven heeft ingezet om de droom van zijn leermeester en werkgever uit te dragen, geldt die plicht nog altijd. Klinefelter: 'Dr. King beoordeelde mensen niet om wat zij waren of deden, maar op wat zij zouden kunnen zijn. Dat bedoelde hij met "*all men are created equal*": iedereen is gemaakt uit hetzelfde basismateriaal en gevormd naar hetzelfde goddelijk beeld van de Schepper.'

'En,' voegt hij er meteen aan toe, 'hoeveel Dr. King

ook heeft bereikt, de noodzaak om te blijven opkomen voor gelijke rechten is nu nog altijd even groot als toen. De door King afgedwongen wetgeving in Amerika in de jaren zestig van de vorige eeuw noch de op het eerste gezicht meer dan draaglijke omstandigheden bij ons in Nederland doen daar iets aan af. Als de westerse samenleving niet *constructief* reageert op de uitdaging om discriminatie uit te bannen, zullen toekomstige historici zeggen – zo voorspelde King – dat een grote beschaving teloorging, omdat het haar leden ontbrak aan de moed zich met hart en ziel in te zetten voor gerechtigheid voor alle mensen.’

ONTMOETING MET MARTIN LUTHER KING

Alle mensen gelijk? Toen ik het Harcourt Klinefelter in 2018 voor *Trouw* voorlegde, vertelde hij me hoe hij Martin Luther King, die hij nog altijd steevast met Dr. King aanduidt, voor het eerst ontmoette. Dat was in maart 1964: ‘Dr. King kwam naar Bridgeport, in Connecticut, om een lezing te houden over de burgerrechten. Ik ging erheen op uitnodiging van mijn vriend en medestudent aan Yale, Homer McCall, die King als oud-lid van de Ebenezer Baptist Church in Atlanta kende. Het was zo druk dat Homer en ik om een glimp van Dr. King op te vangen besloten via de achteringang van de zaal binnen te komen, en in de coulissen te gaan staan. Maar wat gebeurde er? Terwijl de burgemeester met zijn gevolg al klaarstond om Dr. King te begroeten, zag die laatste opeens mijn vriend, waarop hij het ontvangstcomité straal

voorbijliep en enthousiast riep: “Hé Homer! Hoe is het met jou?”

Ik was totaal verrast. De grote King die meer geïnteresseerd was in een van zijn parochianen dan, laten we zeggen, de burgemeester van Utrecht. Later werd ik een keer door Coretta, de vrouw van Dr. King, uitgenodigd om te blijven eten. Ik zei dat ik me vereerd voelde, waarop King me quasi-verontwaardigd aankeek en antwoordde: “Moet ik je nou weer uitleggen dat alle mensen gelijk zijn?” Dat ben ik nooit vergeten.’

INSPIRATIE

Klinefelter: ‘Net als Homer en ik voelden veel studenten zich door Dr. King aangesproken. Opgegroeid in een beschermde omgeving onder de rook van New York in Glen Ridge, in New Jersey, werd ik me als theologiestudent op Yale pas serieus bewust van de tweedeling in de Amerikaanse samenleving. Homer speelde daarin een belangrijke rol. Hij was degene die me voor het eerst meenam naar een zwarte baptistenkerk.

Het was een hele ervaring. Wij, jongeren, vonden de zwarte kerk waar Homer naartoe ging veel levendiger dan onze eigen kerk, die een beetje saai was. Ik voelde me er meteen thuis.

King geloofde werkelijk dat de tijd ervoor zou zorgen dat de mensen niet alleen van nature gelijk geschapen waren, maar dat zij elkaar ook gelijk zouden behandelen. Om te beginnen in Amerika, maar uiteindelijk wereldwijd. En steeds beriep hij zich daarbij op de Amerikaan-

se Onafhankelijkheidsverklaring, waar zwart op wit in staat dat alle Amerikanen door God gelijk geschapen zijn: *“I have a dream, that one day this nation will rise up. Live out the true meaning of its creed: we hold these truths to be self-evident, that all men are created equal.”*

Wat Dr. King daarmee wilde bereiken is dat iedere Amerikaan kon zien dat hij zich als zwarte man loyaal toonde aan de traditie van zijn Amerikaanse volk, dat zich in 1776 bevrijd had van de Engelse overheersing.’

Zijn beroep op de Onafhankelijkheidsverklaring was voor King essentieel. Het feit dat een kolonie zich vrij verklaarde en afstand nam van de macht van een absolute vorst (in dit geval de Engelse koning) was iets nieuws in de wereldgeschiedenis. Of hun presidenten nou George Washington, Thomas Jefferson of John Adams heetten, zij werden door het volk gedragen en hun macht door onder andere een afgesproken ambtstermijn zo ingeperkt dat er van dynastievorming geen sprake meer kon zijn. Zo werden voormalige onderdanen opeens vrije mensen met een paar basisrechten die niemand ze meer zou afnemen: *het recht op leven, vrijheid en het streven naar geluk.*

Prachtig, maar hoe taai. Want ondanks dat op papier zo uniek vastgelegde fundament wist King dat het met de gelijkheid van ‘alle’ Amerikanen nogal tegenviel. Om te beginnen telden de oorspronkelijke bewoners van Amerika, de Duwamish, Pequot, Mohawk of Sioux, voor al die vrijgevochten kolonisten helemaal niet mee. Bekend is dat de eerste puriteinse kolonisten God eensgezind dankten dat hij in zijn ‘wonderbaarlijke voorzienigheid’ de in-

heemse bewoners met pest en pokken had geslagen om zo de weg vrij te maken voor de Engelsen. En ook voor de uit Afrika 'ingekochte' tot slaaf gemaakten was tot ver na de Tweede Wereldoorlog geen plaats in Amerika's democratische herberg. Sterker nog, een van de opstellers van de grondwet, de veelgeroemde Thomas Jefferson, hield zelf een plantage met 83 tot slaaf gemaakten en verwekte bij een van zijn tot slaaf gemaakte vrouwen, Sally Hemmings, zeven kinderen. Kinderen die, hoe bizar, voor de wet tot 4,2 mensen werden teruggebracht, en waarom? Omdat zij volgens een onbegrijpelijk door het Congres geaccepteerd compromis voor 3/5 als mens en burger en voor 2/5 als privébezit werden beschouwd. Onbegrijpelijk, te meer daar het juist de leden van de noordelijke staten waren die tegen segregatie waren. Zo vroeg de afgevaardigde van Massachusetts zich af waarom 'de slaven van South Carolina wel meegeteld zouden worden en de paarden van Massachusetts niet.' Het bizarre compromis werd pas onder president Lincoln, met de afschaffing van de slavernij in 1865, ongedaan gemaakt.

Alle mensen gelijk! Nogmaals, zo mooi het klinkt, zo weerbarstig is de werkelijkheid.

SPLIJTZWAM

Ook na de afschaffing van de slavernij in 1865 waren de voormalige tot slaaf gemaakte Amerikanen nog niet vrij. Meteen werden in vrijwel alle staten allerlei wetten aangenomen die puur bedoeld waren om het gelijkheidsideaal te ondermijnen. En dat terwijl veel zwarte

Amerikanen in het leger van de abolitionisten onder generaal Grant hadden meegevochten om het verschil te maken. De zogenoemde Jim Crow-wetten werden gesanctioneerd door het hoogste rechtsorgaan in het land, het Hooggerechtshof. Vooral de uitspraak ‘*separate but equal*’ uit 1896 in de zaak Plessy vs. Ferguson heeft een desastreuze uitwerking op de emancipatie van de Afrikaanse Amerikaan gehad en ervoor gezorgd dat het onderscheid tussen zwart en wit Amerika nog altijd tot op het bot verscheurt.

Klinefelter: ‘De kwestie begon toen de *witte* maar volgens de rassenwetten van Louisiana *zwarte* schoenmaker Homer Plessy in 1890 gearresteerd werd omdat hij bewust in de “verkeerde” treinwagon gestapt was. Homer Plessy vocht de zaak aan, maar werd door de lagere rechter John Ferguson veroordeeld. Want ondanks het feit dat wit en zwart voor de grondwet gelijk waren, hield Ferguson vol dat het in stand houden van “gescheiden” ruimtes als treinwagons, bussen, restaurants of zelfs kerken niet automatisch ook als “ongelijke” accommodatie hoefde te worden gezien. Met andere woorden: rassenscheiding had niets te maken met de inferioriteit van het ene ras ten opzichte van het andere, maar was “gewoon” een praktisch gegeven. En dus stond de in veel staten gehandhaafde apartheid in bus, school of restaurant niet op gespannen voet met gelijkheid, volgens de rechter.’

En zo lukte het met name in het Zuiden om de oude verhoudingen van voor de afschaffing van de slavernij te herstellen, met als direct gevolg dat de zwarte bevolking blijvend kon worden gepest, vernederd en achtergesteld.

ONOPGELOST PROBLEEM

Martin Luther King jr. zag de pijn. Over de psychologische gevolgen van de systematische onderdrukking van de Afrikaanse Amerikaan – die hij in zijn tijd net als iedereen nog met de term *Negro* aanduidde – schreef hij: ‘Een Neger zijn in Amerika betekent luisteren naar kleinburgerlijke politici, die zich luidkeels uitspreken tegen vrije vestiging, en er in één ademteug aan toevoegen dat ze geen racisten zijn. Het betekent overdag gekweld worden en ’s nachts achtervolgd worden door het knagende gevoel een nul te zijn, en voortdurend moeten vechten om gespaard te blijven voor het gif van de verbittering. Het betekent de pijn en de smart van het verkeren in zoveel omstandigheden waarin de hoop in de kiem wordt gesmoord.’

Ondanks het in de grondwet verankerde gelijkheidsideaal wist King dus dat er nog heel wat moest gebeuren voordat zijn zusters en broeders ook werkelijk gelijk behandeld zouden worden. Maar hij wist ook dat de Amerikaanse droom, die mythe van Amerika als het beloofde land van democratie en vrijheid, hem in zijn strijd voor verbetering zou kunnen helpen. Als Amerika dan zo trots was op zijn Onafhankelijkheidsverklaring en zijn hele politieke stelsel van al die losse staten bij elkaar, dan mocht hij, dominee King van de Ebenezer Baptist Church in Atlanta, de vertegenwoordigers van al die mooie woorden daaraan houden. En dat deed hij door de natie keer op keer te herinneren aan de beloofde vrijheid van meningsuiting, drukpers en vergadering, waarmee de deur voor politieke verandering voorgoed open

was gezet. King hamerde er met zijn preken en acties op dat er binnen het democratische experiment ook ruimte was voor verbetering en oude fouten konden worden rechtgezet.

THE 1619 PROJECT

Met zijn meeslepende stem gebruikte King zijn in de kerk ontwikkelde preekvermogen om mensen direct aan te spreken. En dat sloeg aan bij zowel grote groepen zwarte mensen als bij een groot deel van de witte bevolking, met name in het Noorden. Al haakte niet iedereen aan bij de door King omarmde Amerikaanse droom.

In haar met de Pulitzer Prize bekroonde *The 1619 Project* benadrukt Nikole Hannah-Jones van *The New York Times* bijvoorbeeld niet alleen de systematische onderdrukking van voormalig tot slaaf gemaakten, maar laat ze vooral zien hoe hele generaties zwarte mensen werden afgesneden van hun wortels, ofwel hun geboorteland in Afrika of elders. Of, zoals ze vorig jaar zei in een interview met *NRC*: ‘Zwarte Amerikanen hebben altijd een conflicterende verhouding gehad met patriottisme. We hebben geen connectie met een ander land, want die is weggevaagd. Dus spreken we Engels, we leven westers, we zijn inwoners van Amerika. Maar tot 1968 hadden zwarte mensen geen gelijke rechten voor de wet. Toch blijven we strijden voor ons land. We hebben het helpen opbouwen. Onze voornaamste vorm van patriottisme is het bekritisieren van ons eigen land, zodat het zijn eigen hoogste idealen – gelijkheid voor allen – kan naleven.’

Ondanks de verschillen met Amerika denk ik dat veel Nederlanders van kleur zich in de woorden van Hannah-Jones zullen herkennen. Ook zij moeten het gevoel kennen dat de connectie met hun *roots* voor een groot deel is weggevaagd. Sylvana Simons bijvoorbeeld verklaarde tot voor kort weinig of geen herinnering aan haar geboorteland Suriname te hebben, tot zij er terugkeerde en de ‘trots en warmte’ van haar familie voelde. En afgezien van de innerlijke tweestrijd die ieder mens met dubbele *roots* voelt, hebben veel Nederlanders afkomstig uit de voormalige koloniën, net als veel Afrikaanse Amerikanen, moeten ervaren wat racisme en achterstelling betekenen.

Het grootste verschil echter met de situatie in Noord-Amerika is dat wij Hollanders onze koelies en tot slaaf gemaakten lange tijd letterlijk niet zagen. Ze leefden eenvoudigweg buiten ons gezichtsveld; onzichtbaar, weggestopt, ver weg, overzee. Het lijkt een van de oorzaken waardoor Nederland anders dan de vs pas na 1945 met zijn eigen koloniaal verleden werd geconfronteerd. Anders dan in de vs kwamen in Nederland pas na 1945 veel rijksgenoten van overzee wonen. Zo verliet na de onafhankelijkheid onder Soekarno in 1949 een grote groep van ruim 110.000 Nederlanders en Indische Nederlanders Indonesië, gevolgd door nog eens 13.000 Molukse Nederlanders in 1951. Daarna zou het nog bijna een kwart eeuw duren voor veel Surinamers besloten om, rond de onafhankelijkheid op 25 november 1975, voor Nederland te kiezen, gevolgd door een grote groep Nederlanders met Antilliaanse wortels in de jaren tachtig.